

Še to moramo pristaviti, da imenujemo gibanje, ki je lastno kaki zvezdi, njeno resnično gibanje; tisto pa, ki ga na videz opazujemo v zvezi z vsemi ostalimi, »dnevno« gibanje.

Kaj pa je torej navidezno gibanje? Ko se peljemo z železnico, leté navidezno mimo okna našega voza drevesa, hiše, brzojavni drogovi i. dr. Dasi dobro vemo, da vsi ti predmeti mirno stojé ob železnici in da se le naš voz premika, se nam — mirno sedečim v vozu — vendarle zdi, da hité mimo nas in da smo mi nepremični.

Prav tako je z navideznim gibanjem zvezd na nebu: Res je, da se mi premikamo, a nebo s svojimi milijoni zvezd je mirno. Mi živimo na površju velike, vrteče se krogle, ki nas nese krog in krog dan za dnevom, a tako lepo gladko in mirno, da vsega tega ne čutimo in opazimo to dejstvo šele, ko gledamo nebo, ki se navidezno suče okoli nas. Da pa se Severnica ne premika, je vzrok njen položaj, kajti ta zvezda je približno v isti črti z osjo naše zemlje.

Opazujmo dalje, kako hitro se zvezde navidezno vrté okoli nas. Zopet moramo pod zvezdnato nebo in zopet z nekega mesta posvetimo vso našo pozornost kaki zvezdi bliže obzorja. Ob določenem času, recimo ob devetih zvečer, si dobro zapomnimo njen položaj glede na kak predmet na zemlji. Najbolje je, da tvori zvezda z dvema predmetoma na zemlji eno črto. Naslednje noči ob istem času opazuj znova in našel boš zvezdo le približno na istem prostoru. Tako se boš lahko prepričal, da se nebo navidezno zavrti okoli svoje osi, ki gre skozi Severnico, enkrat v teku štiri in dvajsetih ur. To si seveda že davno vedel, ker so ti to že tolikokrat povedali, a sedaj si se prepričal.

SLOVENSKO NARODNO BLAGO

Vinko Möderndorfer

UROK.

Urok dobi človek in žival, če ga pogleda nevoščljiva oseba (16)¹, ali pa tudi od osebe, ki se v radosti začudi in te pohvali, ali če pohvali žival, ne da bi poprej pljunila in rekla »fej te bodi«, ali »ne bodi uročen«, »Bog varuj oplatka«, ali »naj ti ne naškodi« (1, 4, 5, 8, 14, 16, 17, 18). Uročiti morejo osebe, katere imajo »zločeste oči« (zle, hude oči, 1), »hud pogled« (16), »slab pogled« (Trst), »hudobno oko« (Goriško), »zarasle oči z obrvmi« (14, 16) in »zelenkaste oči« (5). Kdor dobi urok, ga boli glava, bljuva in omrši; živina nima teka in omrši (5, 16). Hujše vrste urokov je »včinenje« in če ženska otroka »obere«. Obrani otrok se suši in hira, dokler ne umrje (12). Če je otrok obran in je suh in starikav, ga na mlado sredo, petek in nedeljo skopljejo v vodi, ki jo pripravijo takole: Iz potoka zajamejo trikrat vodo in jo izlijejo zopet nazaj proti toku vode, nato jo zopet trikrat zajamejo in prav tako izlijejo v smeri toka. Šele zatem zajamejo vodo, katero nesejo domov. Nosilec ne sme spregovoriti in se tudi ne ozreti nazaj. Doma imajo že pripravljeno »splavišče«, to je travo, veje in drug drobiž, kar je nanosila voda. Zajamejo še vodo iz treh

¹ Številke v oklepajih pomenijo kraj zapisa in nabiralca. Imena glej v januarski Mladiki na strani 30.

studencev in jo vlijejo k oni iz potoka. V to zmes vode denejo »črenslo«, blagoslovljeno ibojno (vrbo), rumene rože s travnikov, in sicer vsake vrste tri cvete in še splavišče. Ko je vse to skuhan, prelivajo vodo v dvoje korit in jo zraven precejajo devetkrat skozi rešeto (18). Splošno znani talismani za urok so: rdeči trakovi (16, 5) okoli vratu ali v lasih in obroček rdečih bisernic, privezan okoli roke (1).

Če je otroka pogledala nevoščljiva oseba in ni poprej trikrat pljunila predse ali v klobuk in rekla: »Ne bodi mu urok!«, je skoraj gotovo, da bo otrok dobil urok. Mati si skuša dobiti od te nevoščljive osebe nekaj las ali kosček obleke in s tem otroka pokadi; potem vzame rdeč trak od nogavice, napravi nanj in nad otrokom živ vozél in govori: »Urokov je devet, ni jih devet, jih je le osem, ni jih osem, jih je le sedem..., je le eden, ni nobeden!« Če bi vse to še ne pomagalo, dajo otroku česen, ki je bil stolčen na treh oglih mize, in ga pokadijo z lesom treh pragov. Zavijejo tudi metlo v plenice in jo vržejo preko strehe. Če se hoče mati prepričati, da ima otrok glavobol od uroka, tedaj pogasi tri kose žarečih oglov v vodi; če pade eden ali vsi na dno, potem ima urok. Otroka poškopri s to vodo, ostanek pa vlije pod kap ali na dvorišče in to preko rame, ne da bi pri tem pogledala nazaj. Če ima urok odrasel človek, tedaj mora pljuniti trikrat v klobuk, se vleči na travo in povezniti klobuk narobe na glavo. Da uroka sploh ne dobiš, drži, kadar greš mimo človeka z zaraslimi obrvmi, figo v žepu in reci: »Proč, imaš črne oči!« ali pa: »Kar meni želiš, tebe naj se prime, sam s seboj nesi!« (16) — več nadaljnjih zarotitev iz slovenske Koroške glej v knjigi: Košir-Möderndorfer: Ljudska medicina med koroškimi Slovenci.

Na Štajerskem so svoječasno dali v vodo, v kateri so ugasili tri žareče ogle, še tri ključe, tri žlice in troje vilic. Če so se usedli vsi trije ogli na dno, tedaj je vročil »ded«, če se niso potopili in je žerjavica hudo cvrčala, tedaj je bila »baba« kriva. Pri njih je veljalo pravilo, da mora človek pred nevarnim človekom pljuniti devetkrat na členke prstov in si s slino izmisti oči. Otrok pa je opravil že s tremi pljunki. Dutoveljčani pa so bili že kulturnejši in so trdili, da dobi umit otrok uroke, če ga pogleda neumit. (Navratil: Letopis Slovenske Matice 1894.) Uročena otroka opaha mati s klobukom, ga obliže navzkriž preko čela in obriše s podšivom svojega krila (4). Nekatera se pa zadovolji samo s tem, da omoči otroku senca z vodo, v kateri so ugasili tri žareče ogle, in mu dá še nekaj te vode popiti (12). Trikrat v presledkih namočijo s tako vodo, v katero so stolkli še tri semena navadne kumare, otrokove oči, ga pomočijo tudi pod pazduho in pod kolena (14). Pomaga pa tudi, če se pokadiš z lasmi osebe, ki te je uročila (5). Daljši postopek je tale:

Pred soncem utrgajo tri ščepe različne trave pri treh sosedih, prinesejo iz treh studencev vode, iz križpotja tri bele kamne, skuhamo vse to še pred soncem v pokritem loncu in umijejo otroka v tej vodi. Vrniti se ne smejo po isti poti in po istih stopinjah, po katerih so šli po vse te reči, in tudi ne skozi vrata, pri katerih so šli iz hiše. Pri nabiranju, hoji in kuhi ne spregovore besede. Molče tudi odnesejo vodo in jo izlijejo, ko so otroka skopali v njej, morda tudi v drugo. Ko vodo izlijejo, šele spregovore: »Bolezen naj

odide s to vodo in zdravje naj ostane pri meni!« — Tega dne ne smejo nič odnesti od hiše in prinesiti k hiši in tudi nič kupiti, še manj pa komu kaj dati. Skoraj vsakokrat pride na ta dan v hišo tista oseba, ki je naredila uroke, in prosi za uslugo, da bi ji menjali denar ali da bi ji ga posodili, in kar preži na to, da bi mogla kaj odnesti. Nakana se ji ne sme posrečiti in odpraviti jo je kar zgrda. Če vlijemo za njo še vode, bo ob vsako nadaljnjo zločesto moč. Radi tega si ponekod za to že prej pripravijo škafove vode (14).

»Kar napravi urok, to popravi urošica!« ponavljajo, ko pogasijo vsak posamezen ogel v kozarcu. Pogasijo tri in bolnik pogoltne tudi tri požirke te vode, ostanek pa izlijejo preko rame (1).

Pet oglov pogasijo v vodi iz studenca, katero so v strogi molčečnosti prinesli in molče tudi pripravili žerjavico. Ko pa spuščajo vsak ogel posamič v kozarec, govorijo pri vsakem:

Urošnjak je na pragu,
urošnjica pod pragom.
Ako si urošica,
izpal ti kriljačiček (klobuček),
ako si urošnica,
izpal ti venčiček!

Ko je zarotnica pogasila vseh pet oglov, vzame iz kozarca pet žlic vode in jih vlije v manjšo posodo. Iz te pa zajema zopet po žlicah in zlije prvo na desno stran, drugo preko leve rame, tretjo na levo stran, četrto preko desne rame, tako da nastane križ. Peto žlico vrže proti pragu. Vsakokrat, ko izlije žlico vode, ponovi: »Urošnjak je na pragu, urošnjica...« Z vodo iz kozarca z ugašenimi ogli trikrat prekriža bolnika. Preden »razgovoralka« odide iz sobe, pljune še trikrat predse. Proti uromom napravijo nad bolnikom trikrat živi vozeli s črnim trakom, ki je bil na sveti večer na mizi (1).

Vodo za uroke je običajno treba vzeti iz tekoče vode z lončkom; če jo zajamejo iz studenca, jo je treba takoj nesti v hišo in lonček se ne sme postaviti na »osejke«. Da je zapovedana pri vsem tem opravi stroga molčečnost in da ne smeš pogledati nazaj, sledi že samo ob sebi. V vodi pogasijo sedem ali devet oglov, le na pare jih ne sme biti. Pri spuščanju oglov v vodo je treba govoriti: »Če si od stare ženske, odhajaj, če si od kakega moškega, odhajaj, če si od tega, odhajaj!« Bolniku dajo piti nekaj te vode, ko so mu prej namazali z njo čelo, nato levo roko in levo nogo. Med tem mazanjem govorijo: »Vörki, vörki, vi vsi grdi vörki, odkoder ste prišli, tja odidite. Bog ti pomagaj, sveti krstni patron, sveti Benedikt, sveti Valentin, sveti Sebastijan, sveti Rok in vsi božji sveti, vse svetice božje, sveta Trojica, prečista blažena Devica Marija!« Ostanek vode vlijejo pod ognjišče (18).

Na »mlado« nedeljo (prvo v mesecu) zjutraj prinesejo vodo iz potoka in jo vlijejo po kosi in po oknu zjutraj, opoldne in zvečer. Pri tem molijo: »Vörki, vörki, vi osigurni vörki, odkoder ste prišli, tja odidite. Bog ti pomagaj, sveti krstni patron, vsi svetniki...« itd. Molijo tudi: »Vörki, vörki, vi ne zbadajte, ne trgajte te križmane, žegnane koščice, stavice (členki na prstu), kotrigice (ude), žilice, sklepace, ker jih je prekrizala blažena Devica Marija pri cerkvenem pragu, na svetem mestu, pri krstnem kamnu, jaz vas

odganjam s svojo besedo, z Marijino pomočjo, s svete Barbare krstom. Jezus, Marija, Gospod Bog, pomagaj temu žegnanemu telesu.« — Vörke tudi odštejejo od devet na eden, »...če je eden, naj ne bo niti eden. Odganjam vas na puste gore, na bistre vode. Očenaš.« (Učitelj Kokol iz Lendave.)

Uročenega otroka zdravijo tudi z »vörkanom« vodo tako, da otroka sredi sobe s to vodo devetkrat operejo; otrok mora biti pri tem obrnjen proti soncu. To vodo pripravijo tako, da vržejo v vodo en ogel po sončnem zahodu, drugega za vrati in tretjega nad sosedovo mejo (18).

Prav hude uroke odpravijo takole: Na tešče prižgi eno ali tri žveplenke, na pare jih ne sme biti, in potegni dim k sebi in zaženi potem žveplenko preko glave. Biti morajo žveplenke, sedanje vžigalice ne veljajo. Ko si to opravil, napravi z jezikom tri križe na trdem nebu ust, trikrat izpljuni, se obriši z robcem po vsem obrazu od leve proti desni strani in reci: »Bodi ti uročen, ne jaz!« Če nisi več tešč, tedaj moraš ugasiti tri ogle, vdihavati dim, ki nastane pri gašenju, ogle vreči nazaj preko glave, popiti tri požirke vode, se z vodo pomazati po čelu, ostanek vode pa izliti preko glave za sebe (5). Če je otrok uročen, ga mati tudi pokadi s kumino in janežem, kar dene na pokrovko (8), v tem primeru umije tudi tri ogle mize in s to vodo umije kljuke (9). Mati ne sme otroka ponovno dobiti, če ga je že odstavila, ker bi otrok dobil »zločesto« oko in napravljaj drugim uroke (1). Navadno gledajo ljudje s takimi očmi vedno v tla ali pa vsaj od ljudi stran. Nespametno je take tuje ljudi ob srečanju ogovarjati (5).

Prav tako kakor človek je tudi živina podvržena nevarnosti, da dobi uroke. Zaradi tega privežejo teletu, ko ga ženó na sejem, in še posebno, če ga mislijo prodati za pleme, rdečo ruto okoli vratu (5). Kdor zagleda ali si ogleda kako lepo žival, vedno rabi tudi preprečilne vzklike. Nad živaljo napravijo tri žive vozle, če je že postala uročna. Ogle vržejo v blagoslovljeno vodo, gospodar sam pa namaže s to vodo uročni živini oči (8). Nad živaljo tudi molijo: »Blažena Devica Marija, čuvaj nam Bog, da bode na našo potrebačo!« — Potem uroke še odštejejo; štejejo pa od deset nazaj, zatem pa pihnejo na vodo. Včasih tudi zgrabijo devet žlic, jih denejo v drug lonec in potem zopet nazaj v prvega (18).

Če so krave uročne, prinesejo tri gabrove gobe in iz treh potokov vode. Vodo zavrejo in vržejo vanjo tri dlake od domačih krav. Ko je dobro zavrelo, pustijo, da se ohladi. Zatem ožaré gabrove gobe in jih vržejo v pripravljeno vodo. Po sončnem zahodu prinesejo vejo od drevesa ženskega spola in z njo kravo trikrat udarijo, potem pa jo umijejo s prej pripravljeno vodo, v kateri so pogasili gabrove gobe. To napravijo trikrat, enkrat pred sončnim vzhodom, dvakrat pa po zatonu sonca (18).

Uročno svinjo pa ozdravijo takole: Vzamejo nekaj slanine (sala) in gredó v tak kraj, kamor se ne sliši noben zvon. Tam slanino opolnoči raztopé na ognju (9).

Kakor ljudem tako tudi živini preženejo uroke z zarotitvijo: »Urošnjak je na pragu...«, le da ne razlivajo vode po žlicah, temveč jo vlijejo trikrat skozi rešeto živali na hrbet in pri tem udarijo pri vsakem polivu žival po hrbtne kosteh; to radi tega,

da bi uroki laže šli od živine. Trije pljunki tudi tu ne izostanejo (1). Hudobno oko ne bo škodovalo živini, če tisti človek ob vstopu v hlev najprej pogleda na svoje nohte in potem šele živali (1). Da bi hud pogled ne škodoval volom, katere peljejo na sejem, jih vodnik na hlevskem pragu nekoliko pridrži, prekriža na vratu roke in kaže navzkriž fige (1). Da čebelam ne škodujejo uroki, naredijo iz izpihane jajec rožni venec (kolobar) in ga položé k čebelnjaku (1).

POGANICA.

Kdor ima boleče, rdeče oči, ima poganico. Nad bolečim očesom križajo z ono šivanko, ki je ležala na sveti večer na božičnem prtu; med križanjem govorijo:

»Samo prišlo — samo prošlo!« (Izgovoriti je treba trikrat in trikrat prekrižati.)

»Po čem prišlo — po tem prošlo!« (Izgovoriti je treba trikrat in trikrat prekrižati.)

»Po polju gredo tri device,
v rokah nesejo tri metlice,
da pometajo te krvave poganice.«

Med govorjenjem križajo, govore in križajo trikrat (1).

Očesno mreno križajo s česnom, ki je ležal na sveti večer na mizi, in govore:

»Po polju gredo tri device,
tri device in tri sestrice
in se pogovarjajo, kako bi,
da preženejo te krvave poganice« (1).

Proti očesni mreži križajo tudi s tremi nerabljenimi šivankami, ki so ležale na sveti večer na mizi, in govorijo: »O poganica, poganica, poganica! Če si ti, jaz te odganjam z Bogom, z božjo pomočjo in z božjo pomočjo svetega Vida, z močjo in svete Lucije prošnjo. Če si iz gore, hodi na vodo, če si iz vode, hodi na goro! Na gori češ najt' Jezusa i Marijo i svetega Vida. O sveti Vid, pomози ti!« Na Vidovo zjutraj poberejo s snažnim krilom pred sončnim vzhodom roso po ovsu, krilo ožmo in stočijo roso v steklenico. S to roso mažejo bolne oči (1).

Zagovor proti poganicam je še tale:

»Na polju so tri stezice,
po njih gredo tri device,
v rokah nosijo tri metlice,
z njimi izganjajo tri krvave poganice.
Prva bistri,
druga čisti,
tretja poganja poganice iz (N. N.) očesa.«

Očenaš in češčenamarijo zmolijo, izpustiti pa morajo amen (1).

»Malenk« odmolijo:

»Sveta Ana je rodila Devico Marijo, Devica Marija je rodila usmiljenega Jezusa. Jezus je za vse bolezní, za vse malenke: za krvavega, za belega, za roženega, za mesenega. Pomagaj, Bog Oče, Bog...« (23).

»Mreno« odmolijo:

»Mrena! Če si ti ta bela, če si ti ta rdeča, če si ti ta krvava, če si ti ta mesena, če si ti ta steklena, pojdi v ta globoki potok! Pomagaj Bog Oče...« (23).
(V drugo naprej.)

K Jakčevim portretom. Minulega decembra je priredil Božidar Jakac v ljubljanskem umetniškem paviljonu razstavo, na kateri je zbral razen pokrajinskih motivov z Norveškega, kjer se je lani mudil nekaj mesecev, in venca domačih dolenskih pokrajin, tudi zbirko portretov. Med njimi je bilo več oljnih slik velikega formata, največ pa portretnih risb, izvršenih z rdečo ali črno kredo. Izmed oljnih slik je vzbujala pozornost zlasti Prešernova podoba, s katero je umetnik skušal ob sodelovanju znanih prešernoslovcev oživiti obraz in zunanji lik našega največjega pesnika, kakor ga je tako nazorno popisala njegova sestra Lenka in kakršen naj bi bil po pričevanjih sodobnikov. Tudi velika slika Jakčeve matere je pokazala nemale umetnikove zmožnosti, prav tako pa tudi drugi portreti v oljnih barvah. Med njimi je posebno živ in dobro pogojen znani umetnostni zgodovinar in star sotrudnik Mladike, mons. Viktor Steska. Portret kanonika Sušnika, ki je bil tudi razstavljen, je naš list svoj čas že objavil. — Med risanimi portreti jih je bila cela vrsta, ki predstavljajo znane osebnosti iz slovenskega kulturnega življenja, slikarje (Tratnik, Smrekar, Slapernik), znanstvenike (dr. Ramovš, dr. Prijatelj), publiciste in časnikarje (Terseglav, dr. Ahčin) ter druge. S temi portreti si je Jakac v slovenskem slikarstvu ustvaril čisto osebni portretni izraz. Poudarek je na obrazu in na govorečih rokah, ki so krepko podčrtane in plastično izdelane, med tem ko je model sicer komaj z obrisi naznačen. Na ta način je položen glavni izraz v tiste dele telesa, ki so najbolj poduhovljeni, vse postransko in moteče pa je opuščeno. Zlasti ti risani Jakčevi portreti učinkujejo močno in žlahtno in je tudi njihova dekorativna vrednost znatna. Morejo služiti v resničen in dragocen okras stanovanja, mnogokrat učinkujejo celo globlje in močnejše od velikih pisanih slik. — Tako je tudi ta zadnja Jakčeva razstava pokazala, da Jakac ni le imeniten pokrajinar in odličen poznavalec pastelne tehnike, temveč da je tudi kot portretist med prvimi domačimi slikarji in grafiki.

K slikam Gojmirja A. Kosa. V generaciji slovenskih slikarjev, ki je nastopila po vojski, je ves čas ohranil posebno izvirnost Gojmir Anton Kos in si s svojim delom pridobil eno prvih mest. Njegova olja so dokaz velikega znanja in ga uvrščajo po pravici med prve slovenske koloriste. Danes objavljamo nekatera dela iz zadnje dobe, ki so bila razstavljena meseca oktobra na ljubljanski razstavi, ki jo je G. A. Kos priredil s slikarjem Malešem in kiparjem Gorštom v Jakopičevem paviljonu. Toda, žal, nudijo naše reprodukcije brez barv le blede in nepopolno predstavo odličnih originalov. V kratkem bomo pa o tem mojstru sodobnega slovenskega slikarstva objavili kaj več in prinesli tudi reprodukcije najboljših njegovih del.

Jusepe de Ribera: Pohabljeni berač. Med velikimi klasiki španskega slikarstva v 17. stoletju — Greco, Zurbaran, Velazquez, Murillo — je Ribera (1588—1656) dosegel prav odlično višino. Rodil se je blizu Valencie, živel in deloval pa v južni Italiji, ki je bila tedaj v oblasti španskih habsburških kraljev. Tako po pravici prištevajo Ribero, ki je postal voditelj neapeljskega umetniškega življenja, k italijanskim